

Лекція 4. Зарубіжні кримінологічні теорії

План

1. Класичний напрям у кримінології.
2. Антропологічний напрям у кримінології.
3. Соціологічний напрям у кримінології.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

1. Класичний напрям у кримінології

Історію виникнення кримінології варто розглядати в контексті розвитку науки кримінального права, яка в період виникнення ототожнювалась з соціологією чи кримінально-правовою політикою. Засновник соціологічної школи кримінального права **Ф. Ліст** стверджував, що кримінальне право виникло разом з поділом суспільства на класи.

Основні напрями розвитку кримінально-правової думки тісно пов'язані з історією кримінології. *Корені кримінології* знаходяться ще у працях **Платона** й **Аристотеля**.

З XVI ст., коли проблеми злочину і покарання стали займати чільне місце в ідеях передових мислителів того часу, з'являються цілісні доктрини з цих питань. Формування *кримінально-правових теорій* проходило три ступені свого розвитку: 1) *класичний*; 2) *антропологічний*; 3) *соціологічний*, в основі яких лежали погляди деяких видатних вчених того часу.

Шарль Луї Монтеск'є (1689–1755 рр.) різко виступав проти свавілля в правосудді, вважав, що законодавець повинен проїнятися інтересами народу, а дух толерантності має бути духом законодавця. Жорстокість покарань шкідлива для держави і суспільства, тому що: 1) народ грубіє і у нього формуються *риса жорстокості*, що «є злом надзвичайним»; 2) в державах, де

застосовуються короткострокові покарання, злочинність не вища, ніж у тих, де превалює жорстокість. Лише деспотії спираються на страх і жорстокість.

Демократичне правління формує більш високу систему цінностей у громадян, що стримує їх від багатьох злочинів. **Ш.-Л. Монтеск'є** звертає увагу на необхідність застосування профілактичних заходів. Він скептично ставиться до таємних доносів. Потрібні публічні обвинувачення, а не доносителі, що нерідко поєднують у собі «пороки і негідницьку душу з честолюбством». Він стояв за скасування усіх варварських законів, що під приводом захисту релігії обагрили правосуддя потоками крові і звели нанівець свободу думки і совісті. «Якщо за крадіжку і вбивство буде призначатися однакове покарання, то вбивства не припиняться». Ідеї Монтеск'є полонили багатьох його сучасників.

Чезаре Беккарія (1738–1794 рр.) написав трактат *«Про злочини і покарання»*, який увібрав ідеї видатних мислителів минулого і сформулював *основні вчення класичної школи кримінального права*. Ч. Беккарія вимагав встановлення рівності всіх перед законом і судом, щоб покарання відповідали суспільній небезпечності вчиненого злочину, щоб принцип *«немає злочину, немає покарання без вказівки на це в законі»* став непорушним у діяльності органів юстиції. Ч. Беккарія обстоював гармонію суспільних і особистих інтересів громадян. Він категорично заперечував *проти застосування страти* й особливо *проти катувань* для встановлення співучасників злочину. «Не жорстокість покарань, а неминучість їх накладає міцну узду на злочин». Перебуваючи під впливом природного права і суспільного договору **Жан-Жака Руссо**, Ч. Беккарія, вважав, що злочинність можна ліквідувати шляхом створення виважених, ясних законів і просвітництва, виховання людей.

Жан-Жак Руссо вважав, що людина народжується вільною, але всюди вона в ланцюгах, а громадський порядок не дається природою, він заснований на угодах (conventions). Люди є розумними істотами, які свідомо і добровільно вступають в союз на підставі взаємного договору, а потім і держава є саме таким союзом, що має своєю метою *загальне благо*.

Вольтер (1694–1778 рр.) пропонував провести реформу кримінального судочинства і скасувати формальні докази. Стояв за широку практику допуску в процес захисту, був противником інквізиції і катувань, виступав проти безправ'я і свавілля. Він вимагав скасування покарань за ересі, богохульство, чаклунство, виступав за принцип індивідуалізації покарання. Головне в правосудді – це суспільна користь, *покарання повинні бути справедливими*.

Класичну школу в кримінальному праві представлена такими вченими як **М. Неклюдов, М. Духовський, І. Фойницький, А. Піонтковський, М. Гернет, М. Полянський, В. Єсипов** та ін. Відповідальність правопорушника класики будували переважно на зовнішніх властивостях діяння. Індивідуальні якості суб'єкта злочину, що характеризують його суспільну небезпеку, вони до уваги не брали. З розвитком держави змінювалися засади боротьби зі злочинністю. Жорстокість стала поступатися місцем гуманізму, головною формою якого було виправлення злочинця. Цей засіб «класики» називали «виправним» і покладали на нього великі надії.

2. Антропологічний напрям у кримінології

Цей напрям представлений такими вченими, як **Ч. Ломброзо, Е. Феррі** й **Р. Гарофало**. Після проведення тривалих досліджень вони дійшли висновку про те, що причини злочинності лежать не в соціальних умовах, а в самому злочинці, його анатомічних, фізіологічних, психічних і моральних властивостях, отриманих при народженні.

У своїй роботі «*Злочинна людина*» **Ч. Ломброзо** детально виклав біологічні риси (анатомічні, фізіологічні, психічні) злочинців, показав їхню відмінність від «нормальних людей». Антропологи зазначали, що у світі завжди були і є люди, які від народження приречені бути злочинцями. До них треба застосовувати не міри покарання, а заходи безпеки.

Ч. Ломброзо, Е. Феррі і деякі інші автори стояли на детерміністських позиціях, і з часом у їх поглядах відбулася еволюція в напрямі пом'якшення значення біологічних факторів у злочинній поведінці.

Згодом були визнані недоліки в теорії фундатора школи. Потім Ч. Ломброзо і сам змінив деякі свої попередні висновки. Він вказував не тільки на біологічні чинники злочинів, а й соціальні.

Деякі з опонентів Ч. Ломброзо (наприклад, **А. Прінс**) не заперечували існування типу злочинця як такого. Професія й умови життя накладають на людину певний відбиток, надають їй фізичній і психічній структурі особливих рис. Тому професійним злочинцям притаманні специфічні риси так само, як вченим, артистам, духівництву тощо. Але цей тип не є продуктом спадковості, а результатом негативного впливу зовнішнього середовища.

3. Соціологічний напрям у кримінології

Соціологічний напрям у кримінології виник у 80-ті роки XIX ст.

Засновниками соціологічного напрямку в кримінології були **Франц фон Ліст** (Німеччина), **Адольф Принс** і **Віллем Адріаан Бонгер** (Бельгія), **Жерар Антоніус Ван Гамель** (Голландія), **Габріель Тард** і **Еміль Дюркгейм** (Франція).

Криміналісти-соціологи проблему злочину й покарання роблять об'єктом вивчення трьох самостійних, і в той же час тісно пов'язаних між собою дисциплін, що утворюють систему науки кримінального права: кримінальної соціології (кримінології), кримінальної політики і кримінальної догматики (**А. А. Піонтковський, Х. М. Чарихов**).

Соціологи, подібно антропологам, вважали, що в кримінологічних дослідженнях основну увагу потрібно приділяти не злочинному діянню, як це робили представники класичного напрямку, а *особі злочинця*. Але вони більш чітко висловлювалися за те, щоб біологічну неповноцінність особи вважати тільки одним з чинників злочинності, що діє поряд з іншими факторами соціально-економічного характеру (безробіттям, злиднями, дороговизною життя, проституцією, наркоманією, алкоголізмом тощо).

Соціологи заперечували саме поняття «природжений злочинець». Основні чинники злочинності вони вбачали в суспільних відносинах. У зв'язку з цим вони негативно ставилися до «вільної волі», а разом з нею

і до принципу відплати за злочин, і були прибічниками профілактики злочинів, хоча й не відкидали превентивне значення покарання.

Проте вивчення особи велося все-таки в плані характеристики *суб'єкта злочину*. Соціологи відмовилися від поняття «склад злочину» та замінили кримінальне покарання заходами безпеки. Це вело до судового свавілля. Адже, суд міг визнати небезпечний стан навіть там, де ще немає ні злочинця, ні злочину.

Злочин, на думку соціологів, – це результат складної взаємодії різноманітних чинників, з одного боку – індивідуальних (у тому числі біологічних), а з другого – фізичних та соціальних.

Фізичні чинники – географічне середовище, клімат, пори року, кількість опадів, час доби та ін. Індивідуальні чинники – стать, вік, хвороби, походження і виховання, освіта, родинний стан, фізичні та психічні властивості. Соціальні чинники – безробіття, рівень цін на продукти харчування, рівень споживання алкоголю, заробітна плата, життєвий рівень, проституція, люмпенізація населення тощо.

Фактори злочинності, особливо соціальні, можуть бути усунені, але злочинність є вічним явищем. «Соціологами» пропонувалися такі заходи для усунення факторів злочинності, зокрема соціальних: зниження безробіття шляхом створення нових робочих місць, регулювання цін, будівництво житла, турбота про безпритульних дітей та ін.

Таким чином, запобігання злочинам вийшло на перший план, замінюючи класичний принцип залякування і механічний принцип усунення, що лежав в основі антропологічного напрямку. Соціологам було ясно, що лише в площині соціальних реформ лежить справжня боротьба зі злочинністю, що для її подолання необхідно в першу чергу вплинути на соціальні чинники, не забуваючи, звичайно про суб'єктивні фактори. Іншими словами, вони намагалися поєднати превентивне значення покарання із загальносоціальною профілактикою злочинів.